

УДК: 502.74:37.03

РІК БОРСУКА В УКРАЇНІ (2014)

Наталія Брусенцова

*Національний природний парк «Слобожанський»
вул. Зарічна 15, смт Краснокутськ, Харківська обл., 61002 Україна
National Nature Park «Slobozhanskyi»
Zarichna St., 15, Krasnokutsk settlement, Kharkiv region, 61002 Ukraine
E-mail: n_brusentsova@ukr.net*

The Badger Year in Ukraine (2014). — Brusentsova, N. — In 2014 several educational and scientific events dedicated to the Badger Year in Ukraine were held. Environmental educational activities aimed to increase awareness about ecological conditions, understanding of biology and importance of European badger's conservation. Research concerns the structure of certain species populations, environmental factors influence and monitoring organization. Involvement of conservation institutions and environmental organizations to events devoted to years of mammals in Ukraine will attract more attention to the problems of biodiversity conservation.

Key words: badger, conservation, years of mammals, Slobozhanskyi National Nature Park.

Рік борсука в Україні (2014). — Брусенцова, Н. — У 2014 році проведено кілька еколого-освітніх та наукових заходів, присвячених Року борсука в Україні. Еколого-освітні заходи були спрямовані на збільшення інформованості населення щодо екології, біології та важливості збереження борсука європейського. Наукові дослідження стосувались структури окремих популяцій виду, впливу на них чинників навколишнього середовища та організації моніторингу. Залучення до проведення заходів, присвячених рокам звірів в Україні, природоохоронних установ та екологічних організацій приверне більше уваги до актуальних проблем збереження біорізноманіття.

Ключові слова: борсук, збереження, роки звірів, Національний природний парк «Слобожанський».

Вступ

Борсук європейський (*Meles meles*) до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) занесений як вид, що перебуває під найменшою загрозою існуванню. Це пояснюється тим, що він є відносно поширеним та його популяції в цілому стабільні. Але в деяких районах, де ведеться інтенсивна господарська діяльність, його чисельність помітно скоротилася і продовжує скорочуватися через втрату місць існування або знищення його як «шкідника». Через скорочення чисельності ще в радянські часи борсук європейський був занесений до «Червоної Книги Української РСР» (1980). Після набуття Україною незалежності цей вид було включено до другого видання «Червоної книги України» (ЧКУ) (1994). У новому виданні ЧКУ від 2009 року цей вид був вилучений з переліку «червонокнижних» видів як такий, що відновив свою чисельність (Дикий, 2001).

На жаль, в Україні ще й досі одним з популярних народних методів лікування туберкульозу є борсучий жир. Тому часто борсуків відловлюють пастками та петлями саме з метою отримання жиру. Стан популяцій в кожній з областей вивчений недостатньо. В окремих дослідженнях наголошується, що добування борсука, а надто знищення його підземних сховищ можуть бути лімітуючими факторами чисельності популяцій в Україні та Росії (Михеев, 2004; Соловьєв, Соловьєв, 2007; Брусенцова, 2014).

Успіх охорони відомих видів, історія популяцій яких тісно сплетена з історією людини, нерідко залежить від ставлення до них. Поняття видів-символів активно використовують для розвитку природоохорони в усьому світі, і позитивні емоції щодо певних видів нерідко є за-

порукою успіху акцій і кампаній на зміну ставлення громади до проблем охорони біорізноманіття в цілому (Загороднюк, 2012). В Україні цю традицію підтримують Українське товариство охорони птахів та Українське теріологічне товариство. За рішенням XX Теріологічної школи 2014 рік оголошено Роком Борсука в Україні.

Заходи до Року Борсука

Щоб привернути увагу до екології борсука та необхідності його збереження, визначити чинники, що найбільше впливають на стан його популяцій, протягом 2014 р. були проведені еколого-освітні та наукові заходи. До проведення Року Борсука був залучений Національний природний парк (НПП) «Слобожанський». Співробітники Парку приймали безпосередню участь у розробці та проведенні заходів. Еколого-освітня діяльність охопила три напрямки: розповсюдження інформації через мережу Інтернет, заняття зі школярами та надання інформації відвідувачам Парку. Наукова робота була спрямована за актуальними напрямками: ефективна організація моніторингу популяцій, визначення впливу чинників навколишнього середовища, вплив людини на популяції борсука. Результати досліджень були представлені на конференціях, семінарах та у наукових публікаціях.

Еколого-освітні заходи

1. Сторінка «Борсук європейський» у Вікіпедії. У рамках конкурсу біологічних статей у Вікіпедії створено сторінку «Борсук європейський». Вона була перевірена фахівцями та набула статусу «вибрана». Наведена інформація надасть змогу кожному отримати основні відомості з біології, екології борсука та необхідності збереження виду. (Борсук..., 2014).

2. Заняття «Будемо знайомі: борсук європейський». Проведені заняття зі школярами учбових закладів Краснокутського району. Діти поділились своїми знаннями про борсука, дізналися нові цікаві факти та переглянули фільм Д. Аттенборо «Таємне життя борсуків» (рис. 1). Інформація щодо заходу розміщена на сторінках НПП «Слобожанський» в Інтернеті.

3. Стенд «Борсук європейський». Під час створення туристичного маршруту на території Національного природного парку «Слобожанський» у рамках виконання проекту «Національний парк як осередок екологічного виховання молоді», розроблено стенд, присвячений борсуку. Його буде встановлено у 2015 році.

Рис. 1. Заняття «Будемо знайомі: борсук європейський» зі школярами смт Краснокутськ.
Fig. 1. "Let be familiars — European badger" class with pupils in Krasnokutsk.

Наукові заходи

1. Проекти. На основі проведених досліджень розроблено проект «Організація моніторингу популяції борсука європейського з використанням геоінформаційних систем». На курсі ГІС-проектів у національному парку «Нарочанський» (Білорусь) під час міжнародної науково-практичної конференції «Современные технологии в деятельности ООПТ» вище зазначений проект зайняв друге місце. Впровадження в роботу природоохоронних установ підходів з організації моніторингу, які розглянуті у роботі, дозволять більш ефективно збирати та обробляти дані, визначати структуру популяцій та прогнозувати зміни (табл. 1).

Отримано фінансування та проведено роботи за проектом «Вивчення принципів просторової організації популяцій хижаків-норників в умовах нагірних дібров із застосуванням ГІС та ДЗЗ». У межах цих досліджень проведено аналіз та визначено найбільш впливові біотичні, абіотичні, антропогенні чинники на окремі популяції борсука європейського.

Створені карти сприятливих місць проживання. Цей проект дозволив відпрацювати методичні підходи до аналізу впливу факторів на тварин у ГІС. Подальший розвиток напрямку допоможе визначати необхідні заходи з управління територіями та планувати їх, особливо у роботі установ природно-заповідного фонду (ПЗФ).

2. Наукові публікації. Опубліковано наукові статті, які стосуються досліджень популяцій борсука європейського та впливу на них різних чинників (напр., Брусенцова, 2014; Брусенцова, Украинский, 2014 а, 2014 б).

Перспективи років звірів в Україні та рекомендації

На жаль, заходів до року Борсука, окрім наведених вище, більше не проводилось в Україні. Це свідчить про низьку інформованість екологічних організацій та установ ПЗФ щодо теріологічних видів-символів та слабке їх залучення до інформаційного руху з охорони окремих видів. Досвід залучення НПП «Слобожанський» до проведення Року Борсука показує, що діяльність установ ПЗФ дозволяє повноцінно проводити інформаційні кампанії та охоплювати різні напрямки роботи, що спрямовані на збереження видів.

Таблиця 1. Впровадження моніторингу популяції борсука європейського з використанням ГІС у роботу Національного природного парку «Слобожанський»

Table 1. Implementation of the European badger populations monitoring by using GIS to the work of the National Nature Part "Slobozhanskyi"

№	Етапи	Ступінь реалізації
1	Організація експедицій з метою картування підземних сховищ борсука	Виконано
2	Картування нір за допомогою GPS-навігатора та визначення їх використання тваринами	Виконано
3	Створення у ГІС векторного шару підземних сховищ борсуків	Виконано
4	Визначення актуальних меж сімейних ділянок борсуків	Виконано
5	Створення у ГІС векторного шару сімейних ділянок борсуків	Виконано
6	Створення векторних шарів стежок, доріг та меж населених пунктів на основі растрових даних (космічні знімки, карти лісовпорядкування), польових та даних Open Street Map (OSM)	Виконується
7	Створення векторного шару джерел води на основі растрових даних (космічні знімки, карти лісовпорядкування), польових та даних Open Street Map (OSM)	Виконується
8	Створення векторного шару лісорослинних умов на основі растрових даних (космічні знімки, карти лісовпорядкування) та польових	Виконується
9	Аналіз залежності розташування сховищ та конфігурації сімейних ділянок борсуків від наведених факторів	Заплановано
10	Рекомендувати вносити дані по використанню сховищ за порами року до атрибутивної таблиці з метою відстежування змін у використанні територій борсуками	Заплановано
11	Рекомендувати щорічно визначати площі сімейних ділянок борсуків на основі сховищ, що використовуються, з метою визначення стану популяції	Заплановано

Розповсюдження інформації через Міністерство екології та природних ресурсів до установ природно-заповідного фонду України сприятиме інформуванню населення щодо видів-символів. Можливо, ефективною буде розробка рекомендацій, які охоплюватимуть основні напрями заходів (еколого-освітніх, наукових) для проведення років звірів. Розповсюдження інформації серед громадських екологічних організацій дозволить спрямувати їх діяльність і на підтримку окремих видів тварин, що успішно було реалізовано під час проведення кампанії «Рік Зубра в Україні» (Парнікоза, 2010).

Організація тематичних наукових конференцій, семінарів, круглих столів сконцентрує увагу науковців, що надасть підґрунтя для розробки проєктів та природоохоронних заходів з вивчення екології та збереження того чи іншого виду звірів.

Такий підхід дозволить посилити інформаційний рух щодо видів-символів, створювати позитивний імідж для звірів, збільшити знання людей щодо тварин. Все це сприятиме збереженню біорізноманіття та формуванню екологічної свідомості населення.

Література

- Борсук європейський [Вибрана стаття] // Вікіпедія. — 2014. — http://uk.wikipedia.org/wiki/Борсук_європейський.
- Брусенцова, Н. А. Норные системы барсуков (*Meles meles* L.) на территории Национального природного парка «Гомольшанские леса» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Біологія. — 2014. — Вип. 20, № 1100. — С. 104–111.
- Брусенцова, Н. А., Украинский, П. А. ГИС-анализ рельефа как фактора размещения убежищ норных хищников // Сборник по результатам XXXII заочной научной конференции. — Екатеринбург : МНИЖ, 2014 а. — С. 45–46. — (Международный научно-исследовательский журнал; № 10 (29)).
- Брусенцова, Н. А., Украинский, П. А. Влияние близости населенных пунктов на размещение и использование убежищ барсука (*Meles meles* L.) в условиях нагорной дубравы национального природного парка «Гомольшанские леса» // Современные проблемы науки и образования. — 2014 б. — № 6. — URL: <http://www.science-education.ru/120-16285> (дата обращения: 16.12.2014).
- Дикий, І. Обґрунтування зміни охоронного статусу борсука в Україні // Великі хижі ссавці України та прилеглих країн / За ред. І. Загороднюка. — Київ, 2001. — С. 50–52. — (Novitates Theriologicae; Pars 4).
- Загороднюк, І. Види-символи та тематичні роки звірів в Україні // Теріофауна заповідних територій та збереження ссавців / Укр. теріол. тов-во НАН України. — Гола Пристань, 2012. — С. 74. — (Novitates Theriologicae; Pars 8).
- Михеев, А. В. Характеристика поселений барсука в лесных биогеоценозах степной зоны Украины // Грунтознавство. — 2004. — Том 5, № 1–2. — С. 58–70.
- Парнікоза, І. Підсумки Року Зубра 2009 в Україні // Праці Теріологічної школи. — 2010. — Вип. 10 (Моніторинг теріофауни). — С. 165–167.
- Соловьёв, В. А., Соловьёв, А. Н. Зависимость состояния поселений барсука от антропогенных факторов в лесной зоне Вятско-Камского междуречья // Проблемы региональной экологии. — 2007. — № 5. — С. 95–99.